

PHYSIKAZKO LEHEN EUSKAL LIBURUA

Artikulu honetan, fisikazko lehen euskal liburua aztertu gura nuke. Ene eritziz, gure aurretik egin diren lanetan oinharritu behar ditugu geure pausoak; eta horregatik, ondo etorriko zaiku liburu hau aztertzea. Era honetara, liburuaren alderdi onak eta xarrak ikusiko ditugu, eta argiago ikusiko dugu nolako bideetatik abia gaitzkeen.

Liburuaren izenburua PISIA da, eta egilearen izena Gabirel Jauregi. Liburua 1935. urtean argitaratu zen, eta haren orrialdeetan zehar Physika Jenerala aztertzen da. Gainera, sarrera gisa,* egilearen hiztegi teknikoari buruzko eritziak azaltzen dira.

Sarrera elkar hizketaren tankeran* dago egina. Ikasle berria eta Pisia mintzatzen dira, eta zati batean honela diotsate elkarri:

— Orduan, euk asmau dok emen esaten doan geuztia?

— Ez, gizona. Nire aurretik beste askok be gauza oneik esan joezak; baina euskeraz neu nok etorriko diranen anai nagusia.

Ikusten dugunez, Jauregik, lehen euskal physika idazlea deneko kontzientzia du. Kontzientzia hau ukanik, bide berri bat urratu behar duela ikusten du, eta sarreran bertan hau diosku:

«Eukeldunei euskeraz idazteko gatxen etorten jakuna, auxe dok: gauza guztiak esateko itz zarrak ez eukitea, eta dagozan guztiak ez jakitea. Baña itxaron apur baten. Aldi gitxi barru, gure gaztediak erdera baño euskera obeto irakurri, idatzi ta itz egingo jok; eta orduan ikusiko dok, euskel itz barriak atonduten ibilli gareanon aintza norañokoa izango dan. Eta egun ori: laster jatorkuk.

Gazteak nai izatea baño eztok bear; eta gaztediak gura jok:

Laster dator eguna;
sorkaldetik agiri da
argi gozo biguna:
bere aurrean bildurtuta,
igesi doa illuna.

Nire okerrak, nire ostean datorzenak zuzenduko joezak».

Jauregiren nahia ez da oraindik bete, baina haren izena behintzat aipatua izanen da gure denborotan.

Hala ere, hark esaten duen bezala, okerrak zuzentzen saiatuko gara. Euskal egiturak* ikusirik, asko ikasi behar ko genuke Jauregirengan. Baina hiztegia ikusirik, ene eritziz, bestelakoa da kontua.

Azter dezagun, erabiltzen duen hiztegia. Ehuneko laurogei eta hamabost bat hitz, hark asmatuak. Baina hitz hauetan multzo bi egin genitzake:

a) hitz batzuek hizkuntzaren jite* eta bizitzarekin bat egiten dute, eta horregatik behingoan* ulertzeko modukoak dira, eta, beraz, erabilgarriak. Adibidez:

aldakaitz
aldakor
igurtzi
gogortasun

b) beste hitz batzuk, zoritxarrez gehienak, egilearen asmaketa hutsak dira, batere zehaztasun zientifikorik ez dutenak.

Beraz, baztergarriak. Adibidez:

igikunizti	= mekhanika
izti	= zientzia
beroki	= kaloria
buzkin	= motore
tximispide	= elektrodo
tximist-salakin	= elektroskopia

Honelako hitzak erabiltzen dituzenez gero, ulergaitza da liburua. Beharbada, sasoi hartan liburu hori Euskal Herri osoan erabilia izan balitz, gaur egun Herriak bereganaturik ukanen zituzkeen hitz horik.* Hainbat kausarengatik, ordea, gaur egun ez ditugu hitz horik erabiltzen.

GAURQO EGOERA

Liburu honetan jarraitzen den bidea ikusirik, aurrera joan baino lehenago, gaur egungo egoera aztertuko dugu. Jauregi lar* optimista agertzen zaiku sarreran, zeren* oraindik euskal gazteriak hobeto erabiltzen baitu erdera euskara baino, eta oraino hura aurkitu zen puntuan aurkitzen garelako.

Ez ote da galdetu behar, gai garen ala ez, Jauregik egin nahi zuen hiztegia egiteko? Ene eritziz, ez gara gai horretarako. Eta gehiago esanen dut: Inongo hizkuntza ez da gai, berak bakarrik hiztegi tekniko osoa sortzeko. Hizkuntzen arteko harremanak geroago eta handiagoak dira; eta harreman hauetan, elkarren kutsua hartzen dute hizkuntzek. Hizkuntza bateko zientzizigonek ezin ditzakete zientzia guztietan pauso aurreratuena eman; eta zehaztasun zientifikoa beste hizkuntzetako berbak hartzera bortxatzen ditu.

Gaur egun, goi mailako bideetan abiatzeko, hiruzpalau hizkuntza erabili behar dituzte zintzizigonek. Hizkuntza hauen artean, desberdinatsun bi nabaritzen* dira: bate-tik egitura desberdinak eta bestetik hitzen fonetika desberdina. Hala ere, berdintasun batera jotzen da: hitzen orthographiaren batasunera.

Joera hau ikusirik, bide berbera aipatuko dut, gure kasuan erabiltzeko: Sar gaitezen hizkuntza modernoen dinamikan. Gorde ditzagun geure egituratze eta hitzen fonetika bereziak; baina gorde dezagun ere hitz teknikoan orthographia ia unibertetsala.

ONDORIOAK

Jauregik hartu zuen bidean, lehen eratara moldatu* hitzak erabiliko nituzke, baina bigarrenak baztertuko. Hauen ordez hitz tekniko ia unibertetsalak erabiliko nituzke, orthographia zainduz.

Era honetara eginez, ez dugu oztopo gehiegirik ukanen, edozein gai tekniko euskaraz erabiltzeko. Eta hau xe da, ene ustez, jarraitu behar den bidea.

J. R. ETXEBARRIA

diosku, dinosku, esaten digu
diotsate, dinotsoe, esaten diote
ditzagun, daiguzan
ditzakete, daikeez
genitzake, geinkez
jaku, zaiku, zaigu

jatorkuk (diatorkiguk), datorkigu
joezak (zitiare), dituzte
jok (zik), du
zaiku, jaku, zaigu
zituzkeen, eukezan